

19. Ципердюк О. Д. Теонім «Бог» у поетичному мовленні Олександра Олеся: семантико-стилістичний аспект / О. Д. Ципердюк // Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Філологія. – Івано-Франківськ, 2011. – Вип. ХХІХ–ХХХІ. – С. 370–375.

Масюк Жанна. Семантико-стилістический потенциал теонимов в произведениях Й. Г. Струцюка об Холмщине. Стаття посвящена аналізу теонимов в творчестве волынского писателя Й. Г. Струцюка. Этот тип собственных имен отличается особой выразительностью, поскольку за их референтами возникают целые комплексы философских и религиозных убеждений. В исследовании рассмотрены структурные, семантические особенности онима Бог, обнаружено номинативную, дифференциальную, локализирующую, эмоциональную и аллюзивную функции. Теонимы, используемые в произведении Й. Г. Струцюка, раскрывают христианские основы мировоззрения автора и особенное, обусловленное собственным религиозным опытом понимание Бога. Результаты исследования показали, что стилистика этих языковых единиц в текстах основана на их традиционном употреблении в народной речи и профессиональном стиле.

Ключевые слова: Бог, денотат, сакральная онимия, тэоним, Холмщина.

Masuk Zhanna. Semantic and Stylistic Potential of the Theonyms in the Strutsyuk's J.G. Works about Kholmshchyna. This article is dedicated to analysis the theonyms in the work of Volyn writer Strutsyuk J.G. This type of own names is distinguished by particularly expressiveness, as behind their referents appears complexes of philosophical and religious beliefs. In the investigation was examined the structural and semantical particularities of onyma God, and was found nominative, differential, localizing, emotional and allusive functions. The theonyms used in the work of J.G. Strutsyuk disclose the Christian worldview's fundamentals of the author and special by proper understanding of the religious experience of God. The results of the investigation showed that the style of this language units in the texts based on their traditional using in folk speech and confessional style.

Key words: God, denotation, sacral onyms, theonym, Kholmshchyna.

УДК 811.161.2'367.332'367.624

Ірина Мельник

ВІДПРИСЛІВНИКОВІ ДІЄСЛІВНІ АНАЛІТИЧНІ СИНТАКСИЧНІ ТРАНСПОЗИТИ У ФОРМАЛЬНО- СИНТАКСИЧНІЙ СТРУКТУРІ ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ

Проведено системний аналіз відприслівникових дієслівних аналітичних синтаксичних транспозитів у структурі двоскладних та односкладних мінімальних і

розширених елементарних реченнєвих конструкцій, схарактеризовано валентно зумовлені компоненти з опертям на предикативний та підрядний зв'язки; виявлено форми морфологічної експлікації підметів і керованих другорядних членів речення.

Ключові слова: відприслівниковий дієслівний аналітичний синтаксичний транспозит, відприслівниковий дієслівний аналітичний напівморфологізований синтаксичний транспозит, прислівниковий складений присудок, прислівниковий складений головний член односкладного речення, підмет, керований другорядний член речення.

Постановка наукової проблеми та її значення. Визначальним у формальній організації речення є вчення про його формально-синтаксичну структуру, основу якої становлять синтаксичні зв'язки та вирізнявальні на їхній основі компоненти – головні та другорядні члени речення. Відповідно до різних ступенів синтаксичної елементарності прийнято розрізняти мінімальні та розширені елементарні з формально-синтаксичного погляду конструкції. Двоскладні мінімальні елементарні реченнєві побудови включають до свого складу лише два головні члени речення – підмет і присудок, що поєднані найголовнішим у структурі простого речення предикативним зв'язком. Односкладні мінімальні елементарні речення формує тільки один головний член речення, не диференційований на підмет і присудок. Розширені елементарні конструкції, крім головних членів, містять другорядні члени речення, зумовлені семантико-синтаксичною валентністю предиката, які необхідно кваліфікувати не в семантичній, а у формальній площині, з опертям на предикативний і підрядний зв'язки [5, с. 54–55, 105–111].

Відприслівникові дієслівні аналітичні синтаксичні транспозити заступають позицію прислівникового складеного присудка у двоскладному реченні, а відприслівникові дієслівні аналітичні напівморфологізовані синтаксичні транспозити – позицію прислівникового складеного головного члена в односкладному (традиційно безособовому) реченні, наприклад: ... *дихати важко* (І. Нечуй-Левицький); ... *це дуже красиво* (Л. Костенко); ... *йому стає млосно* ... (У. Самчук). Двоскладні та односкладні прислівникові реченнєві конструкції термінологічно та структурно виокремив і схарактеризував в українському мовознавстві І. Р. Вихованець [5, с. 94, 100].

Аналіз досліджень цієї проблеми. Прислівниковий складений присудок у традиційній граматиці української мови без належних на

те підстав об'єднували з іменним складеним присудком. Для підтвердження цього наводимо такі міркування: «Роль предикативного імені, яке є лексично повнозначною частиною іменного складеного присудка, в українській мові виконують звичайно різні форми іменників, прикметників, займенників, числівників і дієприкметників, зрідка – вигуки, прислівники, словосполучення атрибутивного походження і кількісно-іменні сполуки» [18, с. 161]. Ряд лінгвістів, погоджуючись із фактом уживання прислівників у предикативній позиції, не використовують сам термін «прислівниковий складений присудок» і відповідно не виділяють зазначені присудки в окремий тип [2, с. 199–203; 12, с. 42]. Як відомо, першим із українських мовознавців прислівниковий складений присудок виокремив Б. М. Кулик. На думку дослідника, такий присудок «виражений прислівником або прислівниковим сполученням, що виступає в предикативно-атрибутивній функції в сполученні з дієслівною зв'язкою або без неї» [14, с. 46]. Утворення прислівникового складеного присудка І. Р. Вихованець пов'язував із транспозицією прислівника у формально-синтаксичну сферу дієслова. «Ця транспозиція, – за зауваженням ученого, – здійснюється за допомогою аналітичних синтаксичних морфем, дієслівних зв'язок. Незмінний прислівниковий компонент «одієслівлюється» саме дієсловом - зв'язкою, найтиповішою з яких є зв'язка *бути*» [4, с. 71]. Науковець також зосереджував увагу на ще одному важливому моменті, без урахування якого було б неможливе вживання зазначеного різновиду складеного присудка: «Прислівниковий складений присудок функціонує за умови, якщо в позиції підмета виступає неозначена форма дієслова» [4, с. 71]. Як бачимо, формування прислівникового складеного присудка безпосередньо пов'язане з дієслівною транспозицією прислівника. Перехід цього лексико-граматичного класу у формально-синтаксичну позицію дієслова можливий лише за участі дієслівних зв'язок, які передають значення дієслівних граматичних категорій часу, способу та ін. аналітично.

У лінгвоукраїністиці лише нещодавно проведено диференціацію семантичних груп прислівників за їхньою здатністю перебувати в синтаксичній сфері дієслова з опертям на семантико-синтаксичну валентність предиката елементарних і неелементарних двоскладних речень [9, с. 110–114; 10, с. 37–38].

Новий підхід, що має основою семантико-синтаксичну валентність предиката, став для нас визначальним у з'ясуванні проблеми

вживання прислівників у формально-синтаксичній позиції прислівникового складеного присудка двоскладного речення.

Метою нашої студії є системне дослідження відприслівникових дієслівних аналітичних синтаксичних транспозитів у структурі двоскладних та односкладних мінімальних і розширених елементарних простих речень. Заявлена мета зумовлює необхідність розв'язання таких завдань: 1) проаналізувати типові формально-синтаксичні позиції відприслівникових дієслівних аналітичних синтаксичних транспозитів; 2) з'ясувати їхню роль у двоскладних та односкладних мінімальних і розширених елементарних простих реченнях; 4) схарактеризувати валентно зумовлені компоненти двоскладних та односкладних розширених елементарних реченнєвих конструкцій з опертям на предикативний та підрядний зв'язки; 5) виявити форми морфологічної експлікації підметів і керованих другорядних членів речення.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Відповідно до нового підходу, в ролі основної частини прислівникового складеного присудка за певних контекстних умов виявляють здатність функціонувати якісно-означальні прислівники оцінної та просторової семантики та їхні компаративи й суперлативи [10, с. 38–39], для компаративних та суперлативних прислівників зі значенням міри та ступеня присудкову позицію визначають як типову [11, с. 54], що засвідчує вибірковість дієслівного транспонування цього лексико-граматичного класу слів. Прислівникові компаративи та суперлативи зі значенням міри та ступеня з огляду на специфічну семантику та нетипові сполучувальні можливості варто розглядати не як компоненти прислівникового складеного присудка, а як елементи числівникового різновиду іменного складеного присудка [16, с. 44]. А типовою, на наш погляд, необхідно визнати формально-синтаксичну позицію присудка у двоскладному реченні лише для прислівників модальної семантики, а також їхніх компаративів та суперлативів.

У двоскладних мінімальних елементарних простих із формально-синтаксичного боку конструкціях відприслівникові дієслівні аналітичні синтаксичні транспозити якісно-оцінної семантики звичайно заступають позицію прислівникових складених присудків, які поєднані з підметами-інфінітивами, що синтаксично набувають ознак відмінка як найважливішої категорії іменника [3, с. 82], або узагальню-

вальними чи вказівними займенниковими іменниками [10, с. 38], з якими, відповідно, корелюють у семантико-синтаксичному плані прислівникові предикати і актанти у функції суб'єктів, наприклад: ... *дихати легко* ... (У. Самчук); ... *пливти важко* (О. Гончар); ... *все буде добре* (Р. Горак); *Це боляче* (Л. Костенко). В аналізованих реченневих побудовах присудок перебуває з підметом у предикативному зв'язку, специфіка якого зреалізована у формі координації, яка поєднує в собі елементи керування та узгодження. Властивості керуючого компонента зосереджено в присудкові, особливості узгодження – у підметові, що дозволяє констатувати про наявність двобічного зв'язку між головними членами речення [5, с. 67]. Зазначені відприслівникові дієслівні аналітичні синтаксичні транспозити переважно утворюють двокомпонентні підметово-присудкові елементарні прості речення як за власне-формально-синтаксичними, так і за опосередкованими валентністю предиката параметрами.

Крім предикативного зв'язку, формально-синтаксичну структуру простого речення з відадвербіальними дієслівними аналітичними синтаксичними транспозитами формує також підрядний зв'язок, особливістю якого є однібічна спрямованість, що зумовлює вирізнення залежного другорядного члена речення. В елементарних реченневих конструкціях підрядний зв'язок сигналізує про підпорядкування другорядного члена присудкові за допомогою керування. За І. Р. Вихованцем, керування – це форма (спосіб) підрядного зв'язку, за якого опорне слово зі значенням дії, стану, процесу, якості та ін. вимагає залежного слова в певній відмінковій або прийменниково-відмінковій формі. Керовані члени речення необхідно визначати з опорою на семантико-синтаксичну валентність предиката, вони займають у структурі речення переважно правобічну позицію [5, с. 36–39; 6, с. 9–13]. Частина складених прислівникових присудків, крім лівобічної підметової позиції, відкривають правобічну позицію для керованого другорядного члена речення, яку звичайно заступають іменники – назви істот, зокрема людей, займенникові іменники у формі давального відмінка або у формі родового відмінка з прийменником *для*, що можуть зазнавати облігаторної чи факультативної реалізації. Облігаторні керовані компоненти переважно зумовлені семантико-синтаксичною валентністю прислівникових предикатів модальної семантики, їхнє вилучення призводить до порушення змістової або граматичної цілісності реченневої структури, наприклад:

... *це необхідно насамперед для нього* (О. Іваненко); *Кому це потрібно?* (У. Самчук). Факультативні керовані елементи звичайно прогнозовані семантико-синтаксичною валентністю прислівникових предикатів якісно-оцінної семантики, проте їм властивий менший ступінь обов'язковості, тому за певних контекстних умов їх можна вільно випускати або додавати, при цьому не порушуючи граматичність і комунікативність реченнєвої конструкції, наприклад: *Це було б для вас надзвичайно* (О. Іваненко); ... *дихати хлопцеві стало легко* (В. Малик). Розширені елементарні прості двоскладні речення, що включають до свого складу облігаторні або факультативні керовані елементи, належать до трикомпонентних підметово-присудкових конструкцій з одним правобічним керованим другорядним членом речення. Важливо зазначити, що в аналізованих структурах відсутні кореляції компонентів формального і семантичного плану, зокрема підмет, виражений інфінітивом або узагальнювальним чи вказівним займенниковим іменником, не виявляє співвідносності з семантико-синтаксичною позицією суб'єкта, оскільки суб'єктну функцію за таких умов репрезентують іменники – назви істот, переважно людей, займенникові іменники в давальному або родовому прийменниковому відмінках.

Цікавими з погляду структури є складні реченнєві конструкції з відадвербіальними дієслівними аналітичними синтаксичними транспозитами, одна з предикативних частин яких заступає позицію підмета та пов'язана з іншою предикативним зв'язком. Із формально-синтаксичного погляду в таких реченнєвих побудовах підметову предикативну частину варто розглядати як аналог підмета у двоскладному реченні, наприклад: *Одному лиш мені відомо: ікс плюс ігрек – це будеш ти* (В. Симоненко).

Характерно, що відприслівникові дієслівні аналітичні синтаксичні транспозити виявляють здатність до поєднання з підметами, що мають нетипову семантичну та морфологічну експлікацію. Типова форма вираження підмета – називний відмінок іменника – при зазначених відприслівникових транспозитах зафіксована зрідка, передовсім тоді, коли в ролі основної частини складеного присудка вжито прислівник, похідний від прикметника. І прислівники, і прикметники набули поширення в конструкціях, що є трансформами вихідних двоскладних речень із простими дієслівними присудками, пор.: *Танки йому не цікаво* (Л. Костенко) ← *Він не цікавиться*

танками і *Танки йому не цікаві* ← *Він не цікавиться танками*. Із називним підметовим також пов'язаний прислівниковий складений присудок компаративної семантики, співвідносний із прикметниковим компаративом, пор.: *Сякі-такі вареники все ж краще варяниць* (Усна народна творчість) і *Сякі-такі вареники все ж кращі варяниць*; *Краще жінка сварлива, ніж дурна* (Усна народна творчість) і *Краща жінка сварлива, ніж дурна*. Аналізовані конструкції зі ступеньованими прислівниками – наслідок синтаксичної похідності. Їх утворено від реченнєвих побудов зі ступеньованими прикметниками в позиції присудка, для яких називний не лише основний засіб морфологічної експлікації підмета, але й також його єдина морфологічна форма.

Компаративні та суперлативні прислівникові складені присудки, крім лівобічної підметової позиції, відкривають правобічну позицію для другорядного члена речення. Особливістю реченнєвих конструкцій із прислівниковими компаративними складеними присудками є наявність обов'язкової правобічної позиції, яку заступає керований другорядний член речення, що може мати різну морфологічну експлікацію. Подібно до підмета, він може бути виражений інфінітивом і порівняльним сполучником *ніж* (*аніж*), зрідка – *чим*, наприклад: ... *сміялись краще все-таки, ніж плакати* (Л. Костенко); *Руйнувати легше, ніж будувати* (В. Скуратівський). Характерно, що функцію підмета і керованого другорядного члена речення можуть також заступати предикатні іменники, наприклад: *Людська заздрість гірше, як слабкість* (М. Матіос). Граматичну подібність інфінітива та предикатних іменників вбачають у тому, що як ті, так і ті «є конденса-тами вихідних речень, їх номіналізованими репрезентантами» [3, с. 82].

У ролі керованого другорядного члена при зазначених прислівникових складених присудках також зафіксовані іменники конкретної або абстрактної семантики в знахідному відмінку або прийменниково-відмінкові форми чи морфологізовані прислівники синкретичного характеру (у типових випадках із об'єктно-просторовою чи об'єктно-часовою семантикою) за умови, якщо підметову позицію заступає інфінітив, наприклад: *Любов відкрити важче, ніж Америку* (Л. Костенко); ... *знищити слова важче, ніж оці ось коштовності* (П. Загребельний); ... *тепер у садку краще обідати, ніж у хаті* (І. Нечуй-Левицький); ... *йти йому сьогодні було легше, аніж учора* (А. Дімаров). Прислівниковим складеним присудкам із суперлативною

семантикою властива звичайно факультативна правобічна функція керованого другорядного члена речення, наприклад: ... *найкраще було тікати* ... (В. Малик); *Найкраще було б* ... *попливти* ... (Ю. Мушкетик).

Формально-синтаксичну позицію присудка зрідка можуть заступати означальні просторові прислівники, а також їхні компаративи та суперлативи. Обмеженість уживання зазначеної семантичної групи прислівників у присудковій позиції зумовлена їхнім валентним зв'язком із локативними предикатами [8, с. 9] і, на думку К. Г. Городенської, можлива лише у двох типах семантично неелементарних речень, підметову позицію яких заступає інфінітив [9, с. 113]. Речення першого типу з формально-синтаксичного погляду кваліфікуємо як розширені елементарні прості речення чотирикомпонентної будови, у яких після підмета-інфінітива наявні валентно залежні другорядні члени речення із семантикою вихідного на кінцевого пункту руху, наприклад: *Їздити звідси до школи далеко (дальше, найдальше)*; *Ходити від зупинки до магазину близько (ближче, найближче)*. Речення другого типу належать переважно до мінімальних елементарних простих двокомпонентних підметово-присудкових речень, яким властива своєрідна структура та певна комунікативна настанова. За такої умови дієслівна зв'язка *бути* в прислівниковому складеному присудкові має імпліцитний вияв, замість неї вжито тире. За комунікативною настановою такі конструкції є спонукальними, зокрема реченнями-закликами, наприклад: *Стрибати – високо (вище, найвище)! Пірнати – глибоко (глибше, найглибше)!* Прислівниковий компаративний складений присудок вирізняє на тлі інших прислівникових складених присудків здатність до поєднання з керованим другорядним членом речення з об'єктною семантикою, що свідчить про цілковите перевершення всіх потенційних об'єктив-суперників, пор.: *Стрибати – вище за всіх (від усіх)*; *Метати – дальше за всіх (від усіх)!* [9, с. 113]. Це дозволяє зарахувати такі речення до розширених простих елементарних двоскладних трикомпонентних підметово-присудкових конструкцій з одним правобічним керованим другорядним членом речення.

Поряд із двоскладними синтаксичними конструкціями з віддвербіальними дієслівними аналітичними синтаксичними транспозитами, вирізняють також односкладні реченнєві структури, формально-синтаксичною вершиною яких є складений головний член речення,

виражений прислівниками зі значеннями різних станів, які кваліфікують у мовознавстві як слова категорії стану [1, с. 330–333], як предикативні прислівники [17, с. 440–443] або як аналітичні дієслова із семантикою стану [3, с. 119–122; 7, с. 294–297]. Вони переважно виражають стан навколишнього середовища, фізичний, фізіологічний та емоційно-психічний стан людини і без допомоги інших компонентів формують структурну основу речення, наприклад: *Було сухо і тепло* (І. Багрянний); *Йому стає тепло ...* (В. Малик). *Грицькові стало моторошно* (Б. Грінченко); *... йому знову зробилося нудно й жахливо* (У. Самчук). Такі й подібні односкладні реченнєві структури становлять периферію простого речення.

Складений прислівниковий головний член речення становить єдність основної прислівникової частини і зв'язкового компонента, який є носієм необхідного дієслівного оформлення, вираженого насамперед у граматичних значеннях часу, способу та ін., та виразником аналітичної синтаксичної дієслівності. До аналітичних засобів вираження відприслівникової синтаксичної дієслівності передовсім зараховують аналітичну синтаксичну морфему-зв'язку *бути* та аналітичні синтаксичні напівморфемі-зв'язки *ставати, робитися* [4, с. 98]. За спостереженнями К. Г. Косенко, «у складеному головному членові з прислівниковою основною частиною незалежно від її лексичного значення домінує нульова форма власне-зв'язки *бути* та форма середнього роду минулого часу *було*, а прислівникові односкладні речення із цими елементами передають наявність стану» [13, с. 151], наприклад: *Пусто ... в ущелині* (О. Гончар); *Темно, сіро, страшно* (В. Винниченко); *... в хаті було порожньо* (В. Барка).

Формально-синтаксична структура простих елементарних односкладних речень із відприслівниковими дієслівними аналітичними напівморфологізованими синтаксичними транспозитами із семантикою всеохопного фізичного стану звичайно однокомпонентна. Цим єдиним компонентом у таких реченнєвих конструкціях є складений головний член, що являє собою єдність основної прислівникової частини та зв'язкового компонента у відповідній формі і виражає стан навколишнього середовища або дає оцінку цьому станові, наприклад: *... ще холодно ...* (Ю. Мушкетик); *Холодно стає* (І. Жиленко); *Було сонячно ...* (І. Багрянний); *Було сухо ...* (І. Багрянний); *Як (тут) чудово... !* (Ю. Збанацький); *Як холодно!* (Л. Костенко). За певних контекстних умов зазначені відприслівникові дієслівні

аналітичні напівморфологізовані синтаксичні транспозити виявляють здатність до поєднання з прийменниково-відмінковими формами або морфологізованими прислівниками синкретичного характеру переважно з локативно-суб'єктною семантикою і набувають структурної двокомпонентності, наприклад: *У хатці було холодно* (Ю. Мушкетик); ... *безлюдно в ущелині* (О. Гончар); ... *надворі було місячно* (В. Шевчук).

Керовані члени речення, як було наголошено раніше, визначають з опорою на семантико-синтаксичну валентність предиката. У структурі речення вони звичайно займають правобічну щодо ознакового слова позицію. Щоправда, це не стосується однаковою мірою всіх семантичних типів предикатів. Так, предикати стану виявляють здатність до керування як правобічними, так і лівобічними залежними компонентами. У типових виявах відприслівникові аналітичні напівморфологізовані синтаксичні транспозити можуть поєднуватися лише з одним керованим лівобічним компонентом, що корелює на семантико-синтаксичному рівні з актантом у позиції суб'єкта стану, наприклад: ... *йому стало душно* (Ю. Мушкетик); *І холодно мені* (В. Барка); ... *стає Минаєву незатишно* ... (Ю. Мушкетик); ... *їй стало зовсім млосно* (В. Шевчук). Такі відадвербіальні дієслівні деривати здебільшого передають фізичний, емоційно-психічний стан людини та разом із керованими лівобічними членами речення утворюють розширені прості елементарні односкладні конструкції двокомпонентної будови. Іноді предикати стану, що передають емоційні та психічні переживання людини, виявляють здатність до керування як лівобічними, так і правобічними залежними компонентами. Із лівобічною валентністю зазначених предикатів найбільшою мірою пов'язані ті елементи, що співвідносні з семантико-синтаксичною позицією суб'єкта стану, проте позбавлені властивого предикативному зв'язкові та називному відмінкові способу координації; до правобічної валентності предиката мають стосунок ті залежні компоненти, що корелюють із семантико-синтаксичною позицією об'єкта стану, пор.: *Але в цей момент Хлопцеві було байдуже до рябої Катьки* ... (В. Шевчук); *Мені за неї лячно* (В. Слапчук). Лівобічні та правобічні керовані другорядні члени речення, зумовлені валентністю відприслівникових дієслівних аналітичних напівморфологізованих синтаксичних транспозитів, у поєднанні з прислівниковими складеними головними членами формують розширені елементарні прості односкладні трикомпонентні реченнєві структури, наприклад: *Володькові зро-*

билось її шкода (У. Самчук); *Лаврінові ... стало незручно за отамана* (Ю. Мушкетик). Поза ці дві залежні керовані позиції зазначені відадвербіальні транспозити переважно не виходять. Аналізуючи такі предикатні компоненти, наголошують на тому, що необхідно розрізняти їхню системно закріплену мовну сполучуваність та її мовленнєву реалізацію [3, с. 121]. Поєднання з керованим компонентом у давальному відмінку – це потенційна мовленнєва сполучувальна можливість відприслівникових дієслівних аналітичних напівморфологізованих синтаксичних транспозитів, а наявність керованого компонента у знахідному відмінку (або його еквівалента) при зазначених транспозитах є обов'язковою, пор.: [Їм.– І. М.] *було видно широку галявину і ... було видно широку галявину...* (В. Малик).

Відповідно до морфологічних особливостей залежного слова, необхідно розрізняти керування власне відмінкове (безпосереднє), коли залежне слово виражене безприйменниковими відмінками, і прийменниково-відмінкове (опосередковане), за якого підпорядкування опорним словом відмінкової форми можливе лише за обов'язкової наявності прийменника, пор.: *Мені без тебе сумно...* (Л. Костенко); *Іванові стало страшно за царівну* (Усна народна творчість). Типовою для безприйменникового члена речення є лівобічна позиція, яку визначає відприслівниковий дієслівний аналітичний напівморфологізований синтаксичний транспозит на позначення стану особи, наприклад: *Сіркові стало моторошно ...* (Ю. Мушкетик); *Мені за неї лячно* (В. Слапчук).

За ступенем вияву необхідності керованого слова для розкриття змісту опорного розрізняють керування сильне та слабке [5, с. 37]. Типовим виявом сильного керування є зв'язок опорного слова, вираженого відприслівниковим дієслівним аналітичним напівморфологізованим синтаксичним транспозитом, із залежним правобічним елементом, який у семантико-синтаксичній структурі речення розглядають як облігаторний об'єктний компонент [15, с. 31], наприклад: *Мальві стало жаль Ахмета* (Р. Іванчук); *Сироватці здалеку видно Сліну* (Ю. Мушкетик). На тлі сильного керування виразніше виявлено слабке керування, для якого характерна менша обов'язковість залежного слова від опорного й часте його імпліцитне вираження. Правобічні залежні компоненти, які поєднані з відприслівниковими дієслівними аналітичними напівморфологізованими синтаксичними транспозитами формою слабого керування, корелюють із актантами

в семантико-синтаксичній функції об'єкта, що має факультативний вияв [15, с. 31], наприклад: *Улянці було ніжно і солодко з ним* (В. Яворівський); *Мені перед тобою сором* (Д. Павличко).

Від односкладних конструкцій із прислівниковими складеними головними членами речення необхідно відрізнити реченнєві побудови зі складеними інфінітивними членами, вираженими інфінітивами повнозначного дієслова й допоміжними модальними словами типу *варто, можна, потрібно, треба* у сполученні зі зв'язкою *бути* відповідної форми, наприклад: *Ніколи не треба забувати про своє призначення ...* (О. Довженко); *За нього можна буде виміняти не одну сотню руських бранців* (В. Малик). Характерно, що такі складені інфінітивні головні члени односкладних інфінітивних речень, окрім значення стану, виражають ще й значення потенційної дії.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, відприслівникові дієслівні аналітичні синтаксичні транспозити у формально-синтаксичній структурі простого двоскладного речення заступають позицію прислівникового складеного присудка, а відприслівникові дієслівні аналітичні напівморфологізовані синтаксичні транспозити – позицію прислівникового складеного головного члена односкладних реченнєвих побудов. Перспективними вважаємо дослідження, пов'язані з подальшим вивченням відприслівникових дієслівних аналітичних синтаксичних транспозитів у семантичній структурі простого речення з опертям на семантико-синтаксичну валентність предиката, що сприятиме цілісній репрезентації аналізованих компонентів у граматичній системі сучасної української мови.

Джерела та література

1. Виноградов В. В. Русский язык : грамматическое учение о слове / В. В. Виноградов. – М. : Высш. шк., 1986. – 640 с.
2. Вихованець І. Р. Семантико-синтаксична структура речення / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. – К. : Наук. думка, 1983. – 219 с.
3. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті : монографія / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1988. – 256 с.
4. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1992. – 222 с.
5. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підручник / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
6. Вихованець І. Р. Граматичні вияви керування / І. Р. Вихованець // Лінгвістичні студії : [зб. наук. праць / укл. : Анатолій Загнітко (наук. ред.) та ін.]. – Донецьк : ДонДУ, 1996. – Вип. 2. – С. 9–13.

7. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови / І. Вихованець, К. Городенська; за ред. І. Вихованця. – К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. – 400 с.
8. Городенська К. Г. Синтаксичні позиції ступеньованих прислівників з первинною локативною семантикою / К. Г. Городенська // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови : [зб. наук. праць / відп. ред. М. Я. Плющ]. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2006. – Вип. 2. – С. 6–11.
9. Городенська К. Г. Семантичні групи прислівників у синтаксичній сфері дієслова / К. Г. Городенська // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови : [зб. наук. праць / відп. ред. М. Я. Плющ]. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – Вип. 4. – С. 110–114.
10. Городенська К. Проблема двоскладного прислівникового речення в сучасному мовознавстві / Катерина Городенська, Оксана Годз // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика» : [зб. наук. праць]. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2008. – Вип. VIII. – С. 35–41.
11. Городенська К. Г. Синтаксична сфера компаративних і суперлативних прислівників міри і ступеня / К. Г. Городенська // *Ucrainica II. Současná ukrajinistika. Problémy jazyka, literatury a kultury: Sborník článků*. – Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006. – 1 část. – S. 53–58.
12. Гуйванюк Н. В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць : [монографія] / Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : Рута, 1999. – 336 с.
13. Косенко К. Г. Предикатна основа та семантико-граматична диференція дієслівних зв'язок в українській мові: дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / Косенко Катерина Олександрівна. – К., 2009. – 192 с.
14. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. / Б. М. Кулик. – К. : Рад. школа, 1965. – Ч. II. Синтаксис. – 283 с.
15. Мельник І. А. Відприслівникова синтаксична вербалізація / І. Мельник // Вісник Черкаського університету : [зб. наук. праць / відп. ред. О. О. Селіванова]. – Черкаси : Черкаський національний університет, 2011. – Вип. 213. – С. 28–32.
16. Мельник І. Семантичні групи відчислівникових дієслівних синтаксичних транспозитів / І. Мельник // Лінгвістичні студії : [зб. наук. праць / гол. ред. А. П. Загнітко]. – Донецьк : ДонНУ, 2013. – Вип. 26. – С. 40–46.
17. Сучасна українська літературна мова : морфологія : [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наук. думка, 1969. – 584 с.
18. Сучасна українська літературна мова : синтаксис : [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наук. думка, 1972. – 516 с.

Мельник Ирина. Отадвербиальные глагольные аналитические синтаксические транспозиты в формально-синтаксической структуре простого

предложения. Проведено системное исследование отадвербиальных глагольных аналитических синтаксических транспозитов в формально-синтаксической структуре элементарного простого предложения: проанализированы их типичные формально-синтаксические позиции – позиция наречного составного сказуемого в двусоставном предложении и позиция наречного составного главного члена в односоставном предложении; выяснена роль отадвербиальных глагольных аналитических синтаксических транспозитов в двусоставных и односоставных минимальных и расширенных элементарных простых предложениях; охарактеризованы валентно предопределенные компоненты двусоставных и односоставных расширенных элементарных простых предложений в соответствии с предикативной и подчинительной связью; обнаружены формы морфологического выражения подлежащего и управляемых второстепенных членов предложения.

Ключевые слова: отадвербиальный глагольный аналитический синтаксический транспозит, отадвербиальный глагольный аналитический полуморфологизованный синтаксический транспозит, наречное составное сказуемое, наречный составной главный член односоставного предложения, подлежащее, управляемый второстепенный член предложения.

Melnyk Iryna. Adverbialized Verbal Analytical Syntactic Transpozits in Formal-Syntactic Structure of Simple Sentence. The article deals with the systemic investigation of adverbialized verbal analytical syntactic transpozits in formal-syntactic structure of simple sentence. Their typical formal-syntactic position: the position of adverbial compound predicate in two-part sentence and the position of adverbial compound principal term in composite sentence are analyzed. The role of the adverbialized verbal analytical syntactic transpozits in two-part and composite elementary and extended elementary sentence structures are founded. The component of two-part and composite extended elementary sentence structures due to it's valence with the bases for predictive and subordinate relationships are characterized. The forms of morphological expression of the subjects and governed subordinate members of the sentence are detected.

Key words: adverbialized verbal analytical syntactic transpozit, adverbialized verbal analytical semi-morphologized syntactic transpozit, adverbial compound predicate, adverbial compound leading term of composite sentence, subject, governed subordinate member of the sentence.

УДК 81'373.611:523(09)

Оксана Меркулова

З ІСТОРІЇ РЕЧОВИННИХ НАЙМЕНУВАНЬ (СУФІКС *-ИВО* В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ)

Описано становлення та функціонування іменникових лексико-словотвірних типів на *-иво* від праслов'янської доби до сьогодення, визначено рівень